

Тисменицька районна державна адміністрація
Тисменицька районна рада
Тисменицька міська рада
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Івано-Франківська обласна організація Національної спілки краєзнавців України

ПОКУТТЯ – КОЛИСКА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції,
присвяченої 100-річчю утворення Західно-Української
Народної Республіки
та
570-й річниці надання маґдебурзького права містові Тисмениці

Тисмениця, 14 вересня 2018 року

Тисмениця – Івано-Франківськ
«Лілея-НВ»
2018

Покуття – колиска українського національного державотворення.

Матеріали VII науково-краєзнавчої конференції (у рамках проведення IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела»), м. Тисмениця, 14 вересня 2018 р. / за наукової редакції І. Федоришина та А. Королька. – Тисмениця ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. – 468 с., іл.

Автор ідеї

Керівники проекту

Наукові редактори

Ігор Федоришин

Тетяна Градюк, Іван Семанюк

Ігор Федоришин, Андрій Королько

У збірнику матеріалів VII науково-краєзнавчої конференції «Покуття – колиска українського національного державотворення», присвяченої 100-річчю утворення Західно-Української Народної Республіки та 570-й річниці надання маґдебурзького права містиві Тисмениці (м. Тисмениця, 14 вересня 2018 року), проведеної в рамках IX обласного відкритого покутського фестивалю аматорського мистецтва «Покутські джерела», вміщено наукові статті й історико-краєзнавчі дослідження з проблем вивчення історії та археології Покуття, мовознавства і літературознавства, суспільно-політичного, культурно-мистецького і духовного життя регіону; простежено діяльність відомих і малознаних державних і релігійних діячів, письменників, етнографів, адвокатів, архітекторів, художників, аматорів, які були вихідцями або чиє життя було пов'язане з Покуттям.

Видання адресоване науковцям, краєзнавцям, дослідникам, студентам та учням, працівникам освіти, культури, органів місцевого самоврядування і державної влади, широкому колу тих, хто цікавиться історичним минулим рідного краю.

Видано за кошти Тисменицького районного бюджету

На передньому боці обкладинки: Проголошення Західно-Української Народної Республіки з балкона Братського дому м. Тисмениці. 1 листопада 1918 р. На балконі – вчитель Михайловський та о. Левицький (фоторепродукція І. Постолювського). У правому верхньому куті – фото Костя Левицького – голови Державного Секретаріату ЗУНР, уродженця м. Тисмениці.

На задньому боці обкладинки: на фоні мапи м. Тисмениці (1855 р.) – у верхніх лівому та правому кутах – історичні герби м. Тисмениці (XVII і XVIII сторіч), у нижньому правому – теперішній герб міста. У нижньому лівому куті – грамота з печаткою польського короля Казимира IV Яґайлончика про надання маґдебурзького права містиві Тисмениці.

Оксана ДРОГОБИЦЬКА

ГРОМАДСЬКИЙ ПОБУТ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПОКУТТЯ КІНЦЯ ХІХ – У 30-х рр. ХХ ст. У МЕМУАРНІЙ СПАДЩИНІ ДІАСПОРИ

У статті на основі мемуарної спадщини представників діаспори розкрито особливості громадського побуту населення Покуття наприкінці ХІХ – у 30-х рр. ХХ ст. Основну увагу звернено на участь сільської інтелігенції в культурно-освітніх процесах, громадські будівлі (читальню та корчму), дозвілля селян. Проаналізовано місце календарних і громадсько-політичних свят у повсякденному житті сільської громади.

Ключові слова: громадський побут, Покуття, сільська інтелігенція, селяни.

Спогади представників діаспори є цінним джерелом до вивчення громадського побуту населення Покуття наприкінці ХІХ – у 30-х рр. ХХ ст. Як зазначає Михайло Логаза в передмові до книжки «Таке то в нас життя» (1985), «мемуаристика має велике значення для історика даної доби. В ній бо пізнається не тільки автора, чим і для кого він жив, але теж і передусім пізнається людей його оточення і подій його часу» [6, с. 12].

Серед спогадів, присвячених громадському побуту покутян, виділяємо праці Д. Гевка [1], М. Голинського [2], І. Гуменюка [4], П. Зварича [5], Р. Малащука [7] та М. Чемного [9]. Великий пласт цінної джерельної інформації знаходимо в історично-мемуарному збірнику «Городенщина» (1978) за редакції М. Марунчака. Збірник вміщує нариси, присвячені розвиткові культурно-освітнього та соціально-економічного життя міст і сіл Городенківщини, а також спогади, біографії видатних діячів краю. Окремі дописи мають суто етнографічний характер.

Одним із питань, які найчастіше порушували в мемуарній спадщині діаспори, є громадська діяльність сільської інтелігенції, насамперед священиків і вчителів. Зокрема Д. Гевко у праці «Поточище» описує громадську діяльність о. Степана Макогонського. За його словами, душпастир «примірним життям і мозольною працею, підніс мораль своєї парохії на дуже високий рівень» [1, с. 26]. Він користувався таким впливом серед селян, що після сповіді злодій приносив вкрадену річ на приходство. Звідти її забирав власник, так і не довідавшись ніколи ім'я злочинця [1, с. 16]. Автор називає пароха «невтомним піонером моралі», бо той неодноразово навчав вірян правил поведінки і пропагував здоровий спосіб життя [1, с. 26]. У книжці згадуються й інші священики – о. Володимир Стефанів, о. Анатоль Базилевич, о. Анатоль Навроцький [1, с. 26–27]. Найбільшим авторитетом серед парафіян користувався о. Петро Шешурак (сотрудник о. А. Базилевича), який постійно працював у читальні, громадському уряді, кооперативі чи школі [2, с. 27].

Не менш активним у громадських справах був о. М. Дурделло, який, за словами вихідця із с. Хом'яківки Товмацького повіту (тепер село Тисменицького району. – *Ред.*) М. Чемного, пояснював селянам їхні права, основи законодавства, звертав увагу на зловживання з боку представників влади і пояснював шкідливість алкоголю [9, с. 19]. В історично-мемуарному збірнику «Городенщина» також знаходимо численні приклади наполегливої праці духівництва на просвітницькій ниві. Зокрема з допису про пароха с. Корнева Городенківського повіту о. Івана Пісецького, відомого завдяки неперевершеним промова на масових національно-патріотичних заходах, дізнаємося, що він «став парохом і то в короткому часі всієї української поступової національної спільноти, цілої Городенщини» [3, с. 587].

У мемуарній спадщині представників діаспори міститься чимало цікавої інформації щодо участі вчителів та інших представників сільської інтелігенції (кооператорів, лікарів) у культурно-освітньому житті села. Наприклад, Д. Гевко згадує про дитячий садочок, який організувала колишня вчителька Поточища Антоніна Іваночко [1, с. 25]. Він же відзначає охайність місцевих жінок у веденні хатнього господарства, що не в останню чергу завдячувало спеціальним вечірнім курсам, які проводили у школі педагоги. Крім цього, позитивний вплив мала і відповідна література, яку жіноцтво опрацьовувало в гуртку «Союзу українок» [1, с. 44].

Вчитель і диригент хору с. Кунисівців Городенківського повіту Іван Васишин, за словами М. Гави, змінив «обличчя» села і дав поштовх до дальшої культурно-освітньої праці [3, с. 612]. Пересвідчившись восени 1920 р. в майже цілковитій безграмотності селян (80% були неписьменними), І. Васишин разом із дружиною розбудували велику кооперативу, читальню «Просвіти» з бібліотекою, чоловічий і мішаний хор, драматичний гурток, Товариство «Сільський господар», започаткували будівництво Народного дому [3, с. 612]. У вільний час обоє вчителів відвідували селян і розмовами переконували в потребі навчання, допомагали в разі хвороби чи інших родинних негараздів. Крім Кунисовець, багато уваги вчитель приділяв навколишнім селам (Вільховець (тепер с. Вільхівці. – *Ред.*), Копачинці і Хмелева), де за його сприяння також постали кооперативи. Двічі на тиждень він керував роботою драмгуртка в селищі Чернелиці, де допоміг відбудувати знищений під час війни Народний дім та придбати декорації для сцени [3, с. 613].

Не менш помітною є постать лікаря Анатолія Юревича, який з 1934 р. практикував ус. Незвиську Городенківського повіту. Він не тільки часто безплатно лікував бідних пацієнтів, а й їздив по навколишніх селах із доповідями на медичні теми, намагаючись підняти рівень санітарно-епідеміологічних знань селян [3, с. 752].

Духовним осередком села була церква. Вона ж поєднувала функції релігійного та громадського центру, місця постійного спілкування. Після богослужіння зазвичай селяни збиралися гуртками (за віковим, статевим чи іншим критеріями), щоб поділитися своїми радощами і турботами. На майдані біля храму вїт звертався до громади з різними оголошеннями (про збір податків, організацію громадської толоки, призов до війська тощо). У «Городенщині» читаємо про с. Сокирчин: «В селі домінував порівняльно високий стандарт моралі. Люди поголовно шанували старших, а зокрема визначних носіїв авторитету, таких як вїта, членів сільської (громадської. – *О. Д.*) ради, членів церковного братства і сестрицтва» [3, с. 535]. Далі автор продовжує, що громадська рада ефективно вирішувала справи села чи

суперечки між людьми, а єдиними урядовими особами, які відвідували село, були поштар та податковий службовець [3, с. 535].

У спогадах представників діаспори знаходимо інформацію і про корчму, яка виконувала роль громадської будівлі і водночас слугувала місцем зупинки для подорожніх. Наприклад, у Поточищі це був будинок з високою брамою і заїзними сіними, який на ніч чи в негоду міг вмістити водночас кілька возів [1, с. 31–32]. З активізацією культурно-просвітницького життя покутського села, і зокрема наростання антиалкогольного руху, роль корчми як громадського осередку поступово занепала. Почастішали випадки бойкотування, а то й підпалу корчем. Так, зокрема, було в с. Хом'яківці влітку 1911 р., коли під час підпалу корчми ледве врятувався її власник із родиною [9, с. 18]. Відомий оперний співак Михайло Голинський, виходець із с. Вербівців Городенківського повіту, в мемуарах писав, що свого часу все село присягло не вживати алкоголю і громада закупила корчму для кооперативи на склад збіжжя [2].

На місці корчми, а то і в її приміщенні громада нерідко відкривала нову школу. Зокрема П. Зварич у своїх «Споминах» зазначив, що наприкінці XIX ст. громада с. Тулової Снятинського повіту купила стару корчму і побудувала на її місці велику школу. Стару школу надалі використовували під громадську канцелярію та арешт, а пізніше навіть під шпиталь [5, с. 13].

З часом читальні стали центрами громадського життя селян, а на свята, приурочені до відкриття нових осередків, з'їжджалися відомі суспільно-політичні діячі з усіх околиць [5, с. 14–15]. Як правило, у неділю і святкові дні молодь проводила дозвілля у читальні. Після вечірнього богослужіння тут відбувалися забави з танцями. Крім цього, практикувалися голосні читання часописів та книжок, спільні прослуховування радіопередач, які нерідко супроводжувалися дискусією [1, с. 34]. Не менш популярними були виступи з рефератами на історичну, суспільно-політичну чи господарську тематики, які готували представники сільської інтелігенції, освічені селяни чи студенти [9, с. 16].

При читальнях активно засновувалися духові оркестри, хоріві колективи і театральні гуртки. Наприклад, автор спогадів «Крізь комин на волю» Ю. Пастернак у 30-х рр. XX ст. виступав у невеликій мандоліновій оркестрі, яка діяла при аматорському гуртку читальні «Просвіти» с. Добровідки Коломийського повіту [8, с. 12]. У Поточищі аматорським гуртком керував син місцевого священика Роман Макогонський, а всі театральні вистави і віча до зведення приміщення читальні відбувалися переважно в парафіяльній stodolі та stodolі Ф. Колодзінського, батька Михайла Колодзінського [1, с. 34, 36]. Як наголошувала вчителька А. Іваночко, вдалі вистави аматорського гуртка викликали велике зацікавлення і розбудили національну свідомість. Мешканці села, а в першу чергу молодь, не тільки масово відвідували театральні вистави, а й частіше почали навідуватись до читальні [3, с. 521].

Крім згаданих авторів (Д. Гевко, А. Іваночко), с. Поточище у своїй книжці «Мої спомини (до розвитку організованого життя українців у Східній Канаді)» описав Іван Гуменюк. Він разом із чотирма десятками односельців виїхав до Канади ще 1906 р. [4, с. 9]. Автор відзначив різкі зміни, які відбулися після Першої світової війни, коли в селі зведено читальню і двоповерхову школу, засновано аматорський гурток та збудовано водопровід [4, с. 13].

Не менш активна робота велася у с. Серафинцях Городенківського повіту, відомому завдяки своїй численній місцевій інтелігенції. Так, ще перед Першою

світовою війною кількість учнів середніх шкіл із цього села сягнула 60–70-ти осіб. Такий високий показник зберігався до кінця 30-х рр. ХХ ст. [3, с. 485]. Як стверджував автор спогадів «З книги мого життя» (1987) Роман Малащук, учні гімназій та студенти університетів, повертаючись додому на відпочинок, «надавали тону й змісту життю всього цього великого села» [7, с. 80]. Під час гастролей у Городенці сюди приїжджав кожний мандрівний український театр і збирав повні зали глядачів [7, с. 81]. Водночас серафинецький хор при читальні Миколинського кута під керівництвом дяка Петра Садового міг конкурувати з найвідомішими хоровими колективами Галичини, а один із його солістів (Іван Козаченко) закінчив консерваторію в Італії [3, с. 278].

Згаданий Р. Малащук залишив також цінні спогади про свою громадську діяльність у с. Сороках Коломийського повіту (тепер Городенківського району. – Ред.) у 1925–1932 рр., де його батько був директором школи. Зокрема хор «Просвіти» у складі майже 100 осіб, який організував автор, впродовж трьох днів колядував односельцям на потреби Товариства «Рідна школа». Це стало для села небуденною подією, оскільки до того часу на Різдво колядували тільки церковне братство і сестринство [7, с. 23].

У діаспорній літературі чимало уваги приділено календарним і громадсько-політичним святкам на Покутті та їхній ролі у повсякденному житті громади. Дописи С. Волчук «Великдень в селі Олієва Королівка» і М. Озарука «В смузї моєї молодости» із збірника «Городенщина» детально ілюструють процес духовного єднання всіх мешканців села під час Великодніх свят [3, с. 725–731, 758–765]. Зокрема С. Волчук звернула увагу на «обливаний понеділок», під час якого селяни дотримувалися вікової стратифікації (молоді хлопці обливали водою дівчат, одружені господарі заміжніх жінок, а школярі своїх одноліток), а також традиційне обдаровування парубків писанками. Автор згадує і унікальну гаївку «Сербин» у сусідньому с. Чортівці, коли хоровод включав кілька сотень чоловіків різного віку [3, с. 729].

У спогадах М. Чемного також відображено підготовку селян до Великодня, молодіжні ігри і забави на майдані поблизу церкви. Крім цього, автор наводить приклади взаємодопомоги, яка практикувалася у громаді під час свят: «... Моя добра мама у великодню суботу посилала мене й мого молодшого брата, або наймичку з плесканкою масла й грудкою сира до убогих хат, щоб і в них не був пісний та сумний Великдень» [9, с. 32]. Так само щедро обдаровували харчами убогих людей і жебраків під час великодніх забав біля церкви [9, с. 32]. Автор також описує урочисте посвячення полів на Зелені свята, коли в церковній процесії йшли практично всі члени сільської громади: «Похід цей представлявся дуже гарно й велично. Напереді дівтора з дзвінками, далі хрест, за ним в два ряди десять хоругв, священик, за ним хор, складений зі самої молоді, далі майже ціле село, святочно одіте брало участь у поході» [9, с. 34]. Як правило, на Зелені свята також відбувалися поминальні богослужіння над символічними стрілецькими могилами [1, с. 84]. Не менш урочисто на Покутті щороку відзначали річницю скасування панщини [1, с. 28; 9, с. 35].

Доброю нагодою для спілкування усіх членів громади, а особливо молоді, були вечорниці й толоки, які зазвичай закінчувалися гостиною і танцями [9, с. 16, 36–38]. Повсюди зберігалася традиція взаємного відвідування під час храмових свят, так званих «празників». У деяких населених пунктах (наприклад, с. Поточищі) обидві частини (кути) села відзначали своє храмове свято [1,

с. 38]. Позитивний мікроклімат у громаді також створювали спільні паломництва до святих місць, участь у релігійних місіях і відпустах [9, с. 36]. Крім таких культових духовних центрів, як Гошів і Зарваниця, які постійно приваблювали вірян з Покуття, не менш шанованим було с. Далешове Городенківського повіту. В міжвоєнний період тут перед прочанами часто проповідували відомі громадські діячі: о. І. Пісецький, о. А. Стрільчик, о. І. Лабач, о. А. Базилевич та інші [3, с. 539]. Відповідні патріотичні проповіді в поєднанні з національною символікою, зустрічі з представниками інших регіонів призводили до зростання національної свідомості селян.

Отже, у спогадах представників діаспори міститься цінна інформація про громадський побут населення Покуття кінця XIX – у 30-х рр. XX ст. У них найдетальніше відображено діяльність культурно-освітніх організацій на селі, зокрема «Просвіти», а також розкрито роботу аматорських театральних гуртків, хороших колективів, оркестрів і т. п. Чимало цікавих згадок пов'язано з календарними і громадсько-політичними святами, способами проведення дозвілля селян тощо. Повсюди направляємо надані про активну громадську позицію сільської інтелігенції, а особливо священників і вчителів. Натомість відомості про діяльність представників місцевого самоврядування (війтів, писарів, присяжних) доволі обмежені, що створює підґрунтя для дальших наукових досліджень.

Джерела та література

1. Гевко Д. Поточище: З бувальщини нашого села / Д. Гевко. – Торонто : в-во «Поточище», 1975. – 88 с.
2. Голинський М. Спогади. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.ukrcenter.com/Література/Михайло-Голинський/25833-2/Спогади>.
3. Городенщина: Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. – 864 с.
4. Гуменюк І. Мої спомини (до розвитку організованого життя українців у Східній Канаді) / І. Гуменюк. – Торонто, 1957. – 62 с.
5. Зварич П. Спомини (1877–1904) / П. Зварич. – Вінніпег : Видавнича спілка Тризуб, 1976. – 240 с.
6. Логаза М. Таке то в нас життя: Спогади – промови – есеї – коментарі – вибране про охорону здоров'я / М. Логаза. – Сиракюзи ; Нью-Йорк : Украпринт, 1985. – 352 с.
7. Малащук Р. З книги мого життя: Спомини / Р. Малащук. – Т. І: Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу. – Торонто : Видання Видавничої Спілки «Гомін України» і Дослідного Інституту «Студіум», 1987. – 358 с.
8. Пастернак Ю. Кризь комин на волю: Спомини в'язня німецьких концтаборів / Ю. Пастернак. – б.м., б.д. – 244 с.
9. Чемний М. Потоптані мрії / М. Чемний. – Детройт : Накладом автора, 1969. – 208 с.

Oksana DROGOBYTSKA

THE PUBLIC LIFE OF POKUTTIA RURAL POPULATION AT THE END OF 19th – 30s OF THE 20th CENTURIES IN THE MEMOIR INHERITANCE OF DIASPORA

Features of the public life of Pokuttia population at the end of 19th – 30s of the 20th centuries based on the memoir inheritance of diaspora are revealed in the article. The main attention is paid to the participation of rural intellectuals in cultural and educational processes, public buildings (reading room and tavern), leisure of peasants. The place of calendar and public-political holidays in the everyday life of the village community is analyzed.

Key words: public life, Pokuttia, rural intellectuals, peasants.